

11. Олійник М. Андрій Мартин: «Земельні відносини нині регулюються у «ручному» режимі». Земельний вісник № 15-16, вересень 2009 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.myland.org.ua/index.php?id=1217&lang=uk>.

12. Презентація Програми агроекологічного моніторингу та прогнозування «АГРОКОСМОС». Інститут агроекології і економіки природокористування Української академії аграрних наук. Лабораторія аерокосмічного зондування агросфери.

13. Сідельнікова І.В. Формування земельних відносин ринкового типу в аграрному секторі національної економіки // Вісник Харківського національного педагогічного ун-ту ім. С. Сковороди // Збірник наукових праць. – Сер. : Економіка. – 2008. – № 8. – С. 18-20.

Третяк А.М. Основні напрями змін та удосконалення державної земельної політики в Україні // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 3. – С. 58-63.

УДК 330.46:338:332

ХАРАЗІШВІЛІ Ю.М.,

Національний інститут стратегічних досліджень,
головний науковий співробітник відділу макроекономічного
прогнозування та досліджень тіньової економіки, д.е.н., с.н.с.

ТІНЬОВА ЗАЙНЯТИСТЬ ТА ТІНЬОВА ОПЛАТА ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ОЦІНКИ ТА ПРОГНОЗИ

Анотація. Аналізуються підходи до кількісного визначення тіньової зайнятості та оплати праці, які використовують переважно статистичні підходи: вибіркове обстеження домогосподарств та опитування населення, які априорно є неточними. Запропоновано удосконалення аналітичного методу кількісного обчислення тіньової зайнятості та оплати праці з використанням макроекономічної моделі загальної економічної рівноваги «Альфа», якій ґрунтується на гіпотезі визначення тіньової зайнятості пропорційно коефіцієнту завантаження капіталу для тіньової економіки. Проведено прогностичні розрахунки та запропоновано заходи детінізації ринку праці.

Ключові слова: макромодель, тіньова зайнятість, тіньова оплата праці, детінізація, прогноз.

Аннотация. Анализируются подходы к количественному определению теневой занятости и оплаты труда, которые используют преимущественно статистические подходы: выборочное обследование домохозяйств и опросы населения, которые априорно являются неточными. Предложено усовершенствование аналитического метода количественной оценки теневой занятости и оплаты труда с использованием макроекономической модели общего экономического равновесия «Альфа», который основан на гипотезе определения теневой занятости пропорционально коэффициенту загрузки капитала для теневой экономики. Проведены прогнозные расчеты и предложены меры детенизации рынка труда.

Ключевые слова: макромодель, теневая занятость, теневая оплата труда, детенизация, прогноз.

Annotation. Analysis of approaches to the quantitative determination of shadow employment and wages, using mainly statistical approaches: sample survey of households and population surveys, which a priori is inaccurate. A quantitative analytical method to improve the calculation of shadow employment and wages using a macroeconomic model of general economic equilibrium «Alpha», which is based on the hypothesis definition of shadow employment in proportion to the load factor of capital to the shadow economy. A forward-looking estimates and suggested measures legalization of the labor market.

Keywords: macromodel, informal employment, informal wage, bringing, weather.

Актуальність проблеми. Тіньова зайнятість в умовах трансформаційної економіки є абсолютно очевидним фактом, а її нелегальність обумовлена слабкістю соціально-економічних інститутів. Збільшенню тіньової зайнятості сприяє скорочення виробництва в основних видах економічної діяльності, низька частка оплати праці у випуску, збереження високого рівня бідності працюючого населення, високий рівень оподаткування легального бізнесу, у тому числі внесків до державних соціальних фондів, низький рівень дотримання встановлених законів і, як наслідок, утрата довіри до правоохоронної й судової систем держави.

Разом з тим, зайнятість у тіньовій економіці сприяє розвитку нових підприємницьких спроможностей людини, більш повної реалізації її здатності до праці, до виконання функції адаптування робочої сили визначеної кількості й якості до сучасних ринкових умов. Можливість реалізації працівником своєї здатності до праці й його особистісна мотивація щодо одержання гідної винагороди за працю (у більшості випадків) обумовлюють відносно високу ефективність механізму формування зайнятості в умовах тіньової економіки, хоча вимагають від працівників підвищеної інтенсивності праці та відсутності державних гарантій щодо забезпечення у випадку хвороби, нещасного випадку, старості тощо. Таки особи суттєво зменшують свою майбутню пенсію.

Отже, така зайнятість, певним чином, в тіньовій сфері дозволяє зберегти трудовий потенціал, сприяє вирішенню проблеми доходів і навіть елементарному виживанню деякої частки населення. З другого боку, зайнятість у тіньовій економіці відволікає масу ресурсів і зусиль як на приховування самої діяльності, так й її резуль-

татів, породжує додаткові витрати суб'єктів господарювання, втрату обов'язкових податкових надходжень внаслідок тіньової оплати праці, які конче необхідні для здійснення державою своїх функцій, і сприяє розвитку корупції. Тому кількісне визначення та прогнозування тіньової зайнятості, тіньової оплати праці та механізмів її зниження є дуже актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить повно подають трактування категорії «тіньова економіка» в закордонній та вітчизняній літературі Мазур І. [1] та Попович В.М.[2]. Разом із тим, як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі відсутнє загальноприйняте визначення явища, яке у дослідників отримало назву «тіньова економіка». При його висвітленні використовується занадто широкий, інколи побутово-жаргонний спектр визначень: *друга, шарова, нелегальна, протизаконна, злочинна, неврахована, деструктивна, нерегламентована, неофіційна, кримінальна, прихована, мала, фіктивна, дефективна, паралельна, чорна, сіра, брудна, підпільна, неформальна економіка*.

У більшості публікацій застосовується ділення тіньової економіки на такі блоки:

– *неофіційна економіка (тіньова, незареєстрована)*, до якої входять усі легально дозволені види економічної діяльності, у рамках яких мають місце необліковане офіційною статистикою виробництво товарів і послуг та приховування цієї діяльності від оподаткування тощо [3]; до тіньової економіки відноситься діяльність, прихована від органів державної влади з метою ухилення від сплати податків, внесків на соціальне забезпечення, від додержання стандартів з мінімального розміру заробітної плати, максимальної тривалості робочого дня, стандартів безпеки та санітарних норм, від окремих адміністративних процедур, таких як заповнення статистичної звітності й інших адміністративних форм [4]; тіньова економіка – незареєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єкта господарювання, яка характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт та надання послуг, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), статистичного анкетування та подання статистичної звітності, наслідком якого є порушення законодавчо встановлених норм (рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови і безпека праці тощо) [5]; незареєстрована економіка звертає увагу на види діяльності, які в принципі є легальними, але які не було правильно прозвітовано агентами, часто для ухилення від сплати податків [6];

– *неформальна економіка (необлікована)* здійснюється домогосподарствами та характеризується сукупністю одиниць, які займаються виробництвом товарів і послуг з метою забезпечення доходів і зайнятості для осіб, які в ньому працюють [4]; необлікована економіка характеризується тим, що статистичне агентство отримує неправильну документацію, зазвичай через те, що бізнес (особливо мали підприємства) не ведуть правильного обліку, або бояться, що їх дані можуть потрапити до податкових органів [6]; неформальна економіка охоплює сукупність соціально-нейтральних та соціально-позитивних неоподатковуваних джерел доходів громадян, отримуваних від невраховуваних і звільнених від оподаткування державою видів економічної діяльності (робота на присадибних ділянках, ремісництво, малоповерхове будівництво громадян, епізодичне отримання чайових, догляд за дітьми, епізодичне прибирання житла за плату, випадкові епізодичні підробітки з незначною платнею, доходи, отримані з джерел з пільговим режимом оподаткування тощо) [2];

– *протизаконна економіка (кримінальна, підпільна)* характеризується забороненим виробництвом товарів і послуг, продаж і володіння якими заборонено законом та видами виробничої діяльності, які звичайне є дозволеними, але стають незаконними, якщо здійснюється виробниками, що не мають на це дозволів [4]; сукупність соціально-негативних джерел тіньових доходів (незначні протиправні доходи, отримувані за рахунок адміністративно-правових проступків або скоєння малонебезпечних криміналізованих діянь, незначні розкрадання, такі ж ухилення від оподаткування тощо) та конгломерат антисоціальних, відтворювально-прогресуючих, надпотужних джерел накопичення тіньових капіталів, отриманих за рахунок скоєння суспільно-небезпечних криміналізованих чи некриміналізованих, нелегальних або псевдолегальних діянь у сфері цивільно-оборотних відносин [2]; кримінальна – виробництво та продаж заборонених товарів і послуг (наркотики, вибухові речовини, проституція) [7].

Відповідно до міжнародних рекомендацій (рішення Міжнародної Конференції статистиків ринку праці 1993 р., СНР-1993) з метою адекватного визначення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається, застосовується наступна класифікація: тіньова економіка, неформальна, протизаконна та інша [4]. Причому до іншої відносяться виробництво для власного кінцевого використання, чайові, заробітна плата в натуральній формі.

Отже, поділ тіньової економіки на три блоки зустрічається в літературі найчастіше, але при цьому багато авторів змінюють лише їх назву чи визначення елементів, не змінюючи суттєво сутності самого підходу, тобто усі наведені вище варіанти визначення поняття і класифікації структурних елементів тіньової економіки близькі один до одного і відрізняються лише окремими незначними деталями. Різноманітність визначення поняття і структури тіньової економіки обумовлює появу різних підходів для обчислення її обсягу, Причому, здійснюючи обрахування обсягів тіньової економіки, її дослідники не завжди розуміють, що вони обраховують окремий сегмент тіньового капіталообороту, одне з багаточисельних джерел тіньової економіки чи загальної маси тіньового капіталообороту [8].

Так, за деякими оцінками [9], у тіньовій економіці Росії зайнято більш 30 млн. економічно активного населення, на долю якого припадає 40–50 % ВВП. Участь в тіньовій зайнятості сприяє наближенню ціни робочої сили до її справжньої вартості.

Згідно з тлумаченням тіньової економіки, висловленим В.М. Бородюком і О.В. Турчиновим [10]: «Для усунення протиріч у підходах до вивчення тіньової економіки і створення передумов для активізації наукової інтеграції в її дослідженні, визначення тіньової економіки повинно охоплювати весь спектр можливих складо-

вих і видів діяльності, що відносилися різними вченими до цього явища», пропонується під тінговою економікою розуміти економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами і не (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства».

Одним з методів оцінювання параметрів тінгової економіки, який, зокрема, використовується у Росії, є так званий «італійський метод» [11], розроблений Італійським інститутом статистики (ІСТАТ) та заснований на розрахунках показників зайнятості. При розробці цього методу фахівці виходили з того, що збирання достовірних даних про виробництво (особливо в малому бізнесі й сфері послуг) є процесом дуже важким. Одна з причин цього – свідоме заниження показників виробництва з метою ухилення від оподаткування, звідси і неохочі контакти багатьох дрібних підприємців зі статистичною службою, ігнорування ними запропонованих опитувачів. Дрібні підприємства взагалі важко відстежувати, навіть при внесенні їх до статистичного реєстра. Тому фахівці ІСТАТ зробили наголос на вивченні затрат робочої сили, точніше – відпрацьованого робочого часу.

Таким чином, основний підхід ІСТАТ до оцінення тінгової економіки полягає у тому, що дані про робочі місця, отримані статистиками (переписи й обстеження), зіставляються з відповідними даними юридичних і податкових органів, а також органів соцзабезпечення з урахуванням економічної діяльності й територіальної класифікації; далі проводиться перерахунок всіх зайнятих, працюючих повний робочий тиждень; зайнятих частково, що працюють на додатковій роботі, в еквівалент повної зайнятості. Отримані показники виробітку та витрат часу на одного працюючого застосовуються для розрахунку випуску і доданої вартості за видами діяльності, що дозволяє скоригувати обсяг продукції, недооблікованої підприємцями.

Джерелом інформації для оцінення реального рівня зайнятості є дані спеціального вибіркового обстеження домашніх господарств. Поширення вибірових показників на генеральну сукупність дозволяє одержати чисельність реально зайнятих. Різниця між офіційно визначеною величиною зайнятих, включаючи сумісників, і такого роду оцінкою з деякою довірчою імовірністю дозволяє розрахувати чисельність зайнятих у тінговій економіці. Добуток чисельності зайнятих у тінговій економіці й середнього по галузі (економіці) показника продуктивності праці застосовується як оцінка розміру тінгової економічної діяльності [12]. При оціненні даного методу спірним є порівнювання рівня продуктивності праці в офіційному і тінговому секторах. Крім того, такий підхід відноситься, насамперед, за процесу виробництва і не стосується тінгових доходів, формованих на стадії їхнього розподілу і вживання.

Поряд з деякими перевагами методу в частині визначення обсягу продукції самозайнятих, застосування його для обчислення обсягу виробленої продукції на підприємствах в умовах, зокрема, російської економіки, та й української також, має низку недоліків. Проведені розрахунки ще раз підтверджують наявність проблем, пов'язаних з визначенням продуктивності праці на одного працюючого чи на одиницю відпрацьованого часу, оскільки виникає невідповідність обсягів продукції, чисельності зайнятих, котрі її виробляли, і часу, витраченого на її виробництво. Підприємці з метою відхилення від оподаткування занижують не тільки обсяг виробленої продукції, але і чисельність працюючих. Це характерно як для малих, так і для великих підприємств, у тому числі банків.

Відомі зарубіжні вчені [13, 14] для оцінення масштабу тінгової зайнятості застосовують в основному два інструменти: опитування населення і розрахунки на основі обігу готівки. Опитування дозволяє з'ясувати, скільки громадян і як часто виконують (використовують) «ліву» роботу. Останніми роками люди більш охоче поділяються інформацією щодо даної теми. За другим підходом дослідники виходять з наступного посилення: країні для створення ВВП необхідна визначена маса готівки. Нелегальна праця оплачується переважно «живими» грошима, щоб її можна було легше приховувати. Тому кількість готівки, витраченої населенням, побічно розкриває обсяг нелегальної праці. Виконані дослідження показують, що 16 % ВВП виробляється нелегально і 5,0 млн. осіб працюють в тінговій сфері, що свідчить про позитивне ставлення населення Німеччини щодо тінгової зайнятості. Нмецький економіст Клаус Вольф [14] за результатами соціологічних опитувань визначає чисельність зайнятих в тінговій економіці Німеччини на рівні 25–28 %.

За даними Інституту демографії НАН України, як повідомив віце-прем'єр-міністр соціальної політики Сергій Тігішко [15], близько 145,0 млрд грн фонду заробітної плати знаходиться в тіні. Згідно останньої публікації урядового видання [16] за оцінками Міжнародної організації праці, Світового банку, різних соціологічних служб, рівень нелегального працевлаштування в Україні становить від 2 до 4,7 мільона осіб. Фактично від 14 до 33 % від офіційно працюючих знаходиться в тіні.

Отже, визначення обсягів тінгової зайнятості та тінгової заробітної плати в Україні не відрізняються оригінальністю – переважно застосовуються методи опитування, які апріорно є неточними. Опитування населення й експертні оцінки повні суб'єктивізму і не в змозі відобразити реальну дійсність. Слід зазначити, що люди, зайняті тінговою економічною діяльністю, намагаються її приховувати, тому не можна очікувати великої точності від таких оцінок. Неспроможність запропонувати науково-обґрунтовані підходи та постійне копіювання зарубіжних підходів призводить до негативного наслідку – постійно «плентатися у хвості» та хвататись за останній шанс потопуючого – соломінку, яка, як і завжди, не допомагає. Тінгова економіка використовує настільки витончені методи відходу від оподаткування, що вимірювання її вибіровими обстеженнями, соціологічними опитуваннями чи з використанням бланків статистичної звітності просто неможливо, у кращому разі, тільки її частину.

Ціль статті – удосконалення науково-методичного підходу визначення обсягів тінгової оплати праці та тінгової зайнятості в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пропонований метод оцінювання обсягів тіньової економіки [17-18] (розроблено в Україні) характеризується універсальністю та широкою функціональністю: можливістю застосування на рівні країни, видів діяльності та регіонів с виначенням тіньового ВВП, ВДВ, ВРП, тіньової заробітної плати та тіньової зайнятості. Ідея методу полягає в тому, що в економіці існує деяке оптимальне співвідношення між коефіцієнтами еластичності макрофакторів виробничої функції – *працею* та *капіталом*, які визначають розподіл доходів, що підкоряється закономірності ряду чисел Фібоначчі (0,382 – при затратах праці; 0,618 – при затратах капіталу) Відхилення від цього співвідношення визначає обсяги тіньової економіки.

Розроблений макрометод зосереджений на визначенні тіньової оплати праці та не охоплює зайнятих забороненими видами діяльності (контрабанда, виробництво і поширення наркотиків, і т.п.), тому що тіньова складова рано чи пізно стане «світлою» під впливом зміненого законодавства, у той час як кримінальна діяльність і незаконні економічні операції в державному секторі можуть бути тільки знищені!

Певним базовим елементом визначення обсягів тіньової економіки є модель функції сукупної пропозиції [19], основна складова якої – виробнича функція Кобба–Дугласа з нейтральним за Гіксом технічним прогресом та постійністю віддачі від масштабу (1) з останніми модифікаціями (врахуванням реальної заробітної плати, чисельності іншої категорії зайнятих, приведених до еквіваленту найманих працівників (через врахування проміжного споживання, сплати ПДВ, ППП та коефіцієнта соціальних нарахувань, які здійснюються роботодавцями для найманих працівників):

$$V_t = e^{\gamma} L_t^a K_{Z_t}^{1-a} = e^{\gamma} [\xi_t N_t^D(P_t) \frac{W_t}{P_t} k_{sn}]^a [\vartheta_t(I_t) K_t(K_{t-1}, I_{t-1}, A_{t-1}, P_{t-1})]^{1-a}, \quad (1)$$

де V_t – випуск продукції; P_t – дефлятор ВВП; $e^{\gamma t}$ – науково-технічний прогрес; γ – темп технічного прогресу; L – затрати праці (оплата праці); KZ – затрати звантаженого капіталу; a – коефіцієнт еластичності; ξ_t – статистичний коефіцієнт зайнятості: частка найманих працівників плюс інша категорія зайнятих, приведена до еквіваленту найманих працівників у загальній чисельності зайнятих в економіці; ND – оптимальний попит на працю; W – середньорічна номінальна заробітна плата найманих працівників; k_{sn} – коефіцієнт соціальних нарахувань на заробітну плату; ϑ – коефіцієнт звантаження капіталу; I_t – інвестиції; K_t – переоцінена вартість капіталу; A_t-I – споживання основного капіталу у попередньому періоді.

Специфікація виробничої функції визначається аналітичними методами на кожний період окремо на основі фактичних поточних та ретроспективних даних (за попередній період) і не вимагає наявності довгих часових рядів змінних. Визначаючи коефіцієнт еластичності при затратах праці як частку фактора виробництва у випуску (при затратах капіталу звісно $(1-at)$),

$$a_t = \frac{\xi_t N_t^D(P_t) W_t k_{sn}}{V_t P_t}, \quad (2)$$

коефіцієнт звантаження капіталу для відомих періодів як (3),

$$\vartheta_t = \frac{1}{K_t} \left[\frac{Q_t^S(P)}{e^{\gamma} \sigma_t (\xi_t N_t(P) \frac{W_t}{P_t} k_{sn})^a} \right]^{1-a_t} \quad (3)$$

здійснюємо ідентифікацію виробничої функції на офіційні статистичні дані. При цьому, частка оплати праці у випуску становить на кінець 2010 р. 0,2058 при тінізації економіки 33,3 % до офіційного ВВП з урахуванням того, що Держкомстат України вже враховує в офіційному ВВП у 2010р. 15,0 % тіньового обігу.

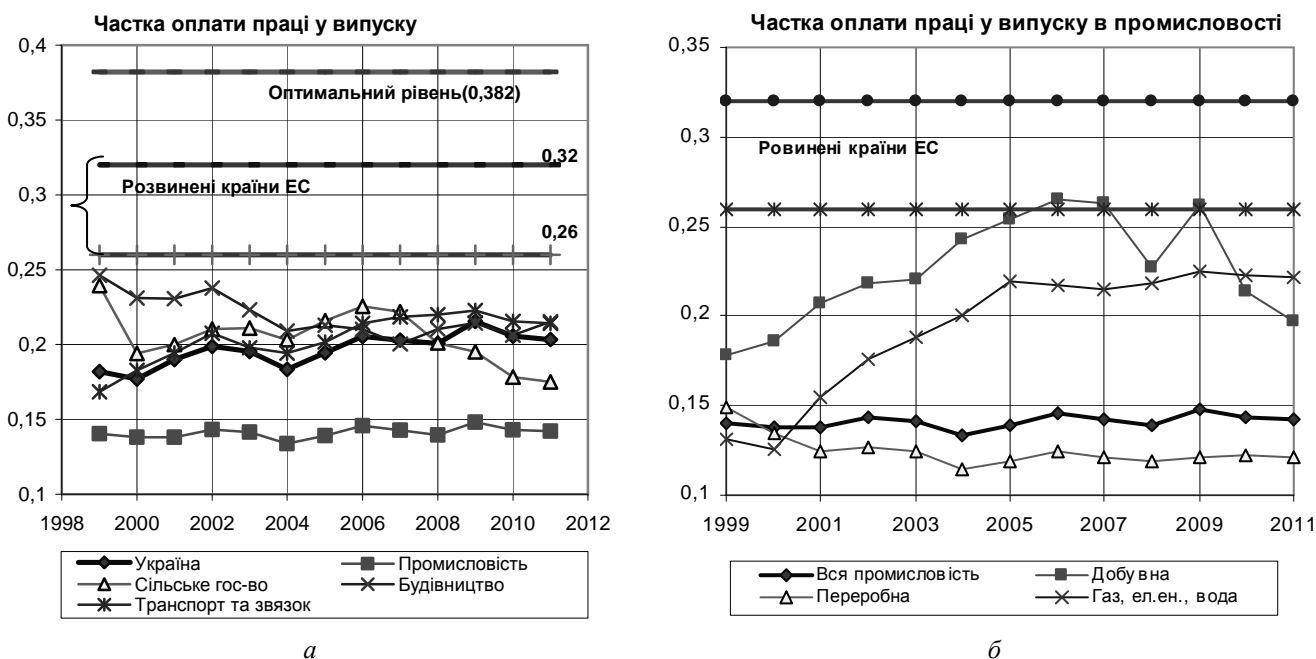
Невід’ємною складовою економіки є соціально-трудова сфера. У її центрі – людина з її насущними потребами, інтересами, рівнем життя. У той же час саме людина є і головним елементом продуктивних сил суспільства, від рівня мотивації її праці багато в чому залежить успіх економічних і соціальних реформ. Тому одним з основних показників, що надає уявлення про реальний рівень розвитку соціального стану країни є частка оплати праці у випуску (рис. 1). Відповідно до СНР величина оплати праці найманих працівників містить у собі заробітну плату, фактичні внески на соціальне страхування й умовно нараховані внески найманих працівників на соціальне страхування.

Як слідує з розрахунків (див. рис. 1, а, б), частка оплати праці у випуску значно відстає від аналогічного показника в економічно розвинених країнах як в цілому по країні, так й за видами економічної діяльності.

За розрахунками відомого дослідника тіньової економіки у Європі Ф. Шнайдера [20] в економічно розвинених країнах рівень тіньового ВВП в офіційному ВВП складає від 10,0 до 25,0 %: Данія – 14,3 %; Франція – 11,6 %; Германія – 14,6 %; Нідерланди – 10,2 %. За даними Євростату в цих країнах спостерігається найвищий рівень частки оплати праці у випуску: Данія – 0,28; Франція – 0,28; Германія – 0,26; Нідерланди – 0,26, що підтверджує гіпотезу про існування оптимального співвідношення між коефіцієнтами еластичності у виробничій функції, відхилення від яких обумовлює наявність тіньової економіки. Тобто спостерігається обернена залежність між часткою оплати праці у випуску та рівнем тінізації економіки. Серед видів промислової діяльності

тільки добувна промисловість демонструвала наближення цього показника до рівня економічно розвинених країн у 2006, 2007 та 2009 р. – трохи більше 0,26 (див. рис. 1, б) Запропонований метод обчислення тінювого ВВП дає співставне з розрахунками Ф. Шнайдера значення коефіцієнта тінізації добувної промисловості на рівні 20,0 %, що ще раз підтверджує прийнятту гіпотезу при розрахунку тінювого ВВП.

Звідси випливає задача: якими повинні бути коефіцієнти еластичності при затратах праці та капіталу, щоб забезпечити мінімальний рівень тінювої економіки як в економічно розвинених країнах – 10–25 % від офіційного ВВП? Для забезпечення рівня оплати праці у випуску і заробітної плати при мінімальному рівні тінювої економіки (10–25 %), як у економічно розвинених країнах, оптимізація коефіцієнтів еластичності при затратах праці та капіталі при вирішенні зворотної задачі у моделі сукупної пропозиції за визначеними критеріями при варіюванні заробітної плати дає значення коефіцієнтів еластичності при затратах праці та капіталу 0,32–0,28 та 0,65–0,7 відповідно.

Рис. 1. Динаміка частки оплати праці у випуску по Україні, за основними видами економічної діяльності (а) та за видами промислової діяльності (б)

Враховуючи, що в розвинених країнах рівень тінювої економіки визначається на рівні 10–25 %, то для її відсутності перший коефіцієнт повинен дещо збільшитися, а другий – дещо зменшитися. Але ці значення дуже близькі до золотого перетину – 0,382 і 0,618, які впливають з послідовності чисел Фібоначчі. Числа Фібоначчі є математичною основою теорії хвиль Еліота, на підставі якої відомий американський економіст Р. Претчер пророчив крах фондового ринку в жовтні 1987 р.

Правомірним уявляється припущення, що розподіл коефіцієнтів еластичності в агрегованій виробничій функції макrorівня повинен відповідати принципу золотого перетину: коефіцієнт a при затратах праці – 0,382, при капіталі $(1-a)$ – 0,618. Відхилення від даного оптимального співвідношення варто пов'язувати, перш за все, з неоптимальними податками і, як наслідок, з наявністю тінювої економіки.

Підставляючи в модель функції сукупної пропозиції значення $a = 0,382$ замість обрахованих значень для офіційної економіки та вирішуючи зворотну задачу, одержимо нові значення затрат праці (L) при випуску продукції (V), що дозволяють при відомій зайнятості обчислити теоретичне значення середньомісячної номінальної заробітної плати з урахуванням тінювої оплати праці, а також коефіцієнт завантаження капіталу для сумарної (з урахуванням тінювої) економіки. Різниця між значеннями теоретичної й існуючої заробітної плати і буде визначати тінюву складову заробітної плати. Одним з розрахункових параметрів моделі функції сукупного попиту є наявний дохід домогосподарств Y^V , що включає виплати по L при V . Отримані при $a = 0,382$ за допомогою моделі функції сукупної пропозиції [19] нові значення $L_{нов}$ у номінальному виразі, дозволяють обчислити нові значення наявного доходу домогосподарств:

$$Y_{нов}^V = Y^V - L + L_{нов} \quad (4)$$

Використовуючи нове значення $Y_{нов}^V$ в моделі функції сукупного попиту [21] як вхідного (а не вихідного) параметра і вирішуючи зворотну задачу, одержимо нове значення номінального ВВП при існуючому рівні цін P і заданому наявному доходу. Різниця між значеннями номінального ВВП, отриманими при новому значенні $Y_{нов}^V$, й існуючим офіційним ВВП визначає номінальну величину тінювого ВВП. При цьому обчислюється фактичний

загальний рівень споживання та наявний дохід домогосподарств з урахуванням тіньової економіки. Дослідження виявили, що різниця між затратами праці у моделі функції сукупної пропозиції при існуючих та оптимальних значеннях коефіцієнта еластичності і визначає обсяг тіньової економіки. Тому застосування моделі функції сукупного попиту для визначення обсягів тіньової економіки для основних видів економічної діяльності або регіонів не є необхідним. Але при цьому не обчислюється ані наявний дохід, ані загальне споживання.

Необхідними даними для обчислення тіньового ВВП, тіньової зайнятості та тіньової заробітної плати є наступні офіційні дані Держкомстату України у поточних цінах:

1. Випуск, млрд. грн.
2. Індекс фізичного обсягу випуску, у % до попереднього періоду.
3. ВВП (ВРП, ВДС), млрд. грн.
4. Індекс фізичного обсягу ВВП, у % до попереднього періоду.
5. Дефлятор ВВП (ВРП, ВДС), у % до попереднього періоду.
6. Дефлятор випуску, у % до попереднього періоду.
7. Інвестиції (валове нагромадження), млрд. грн.
8. Індекс фізичного обсягу інвестицій, у % до попереднього періоду.
9. Споживання основного капіталу, млрд. грн.
10. Основні засоби (за первічною вартістю), млрд. грн.
11. Загальна зайнятість, млн. осіб.
12. Чисельність найманих працівників, млн. осіб.
13. Середньорічна чисельність населення, млн. осіб.
14. Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.

Загальновідомо, що заробітна плата є головним джерелом підвищення добробуту працівника, основним засобом спонукання суспільства до високопродуктивної й якісної праці. Радикальні економічні перетворення в державах-учасниках СНД спричинили лібералізацію соціально-трудових відносин. На державному рівні вже не провадяться регулювання рівня заробітної плати, контроль її нормативно-вартісної організації на підприємствах, а ринкові регулятори ще не запрацювали повною мірою. Заробітна плата фактично перестала виконувати свої відтворювальні, стимулювальні, регулювальні та соціальні функції. Вона усе більше набуває значення ролі соціальної допомоги і стрімко відокремлюється від сфери безпосередньо трудових відносин.

Застосування запропонованого методу обчислення тіньового ВВП дає можливість розрахувати обсяги тіньової заробітної плати як в цілому по Україні, так і за видами економічної діяльності (рис. 2).

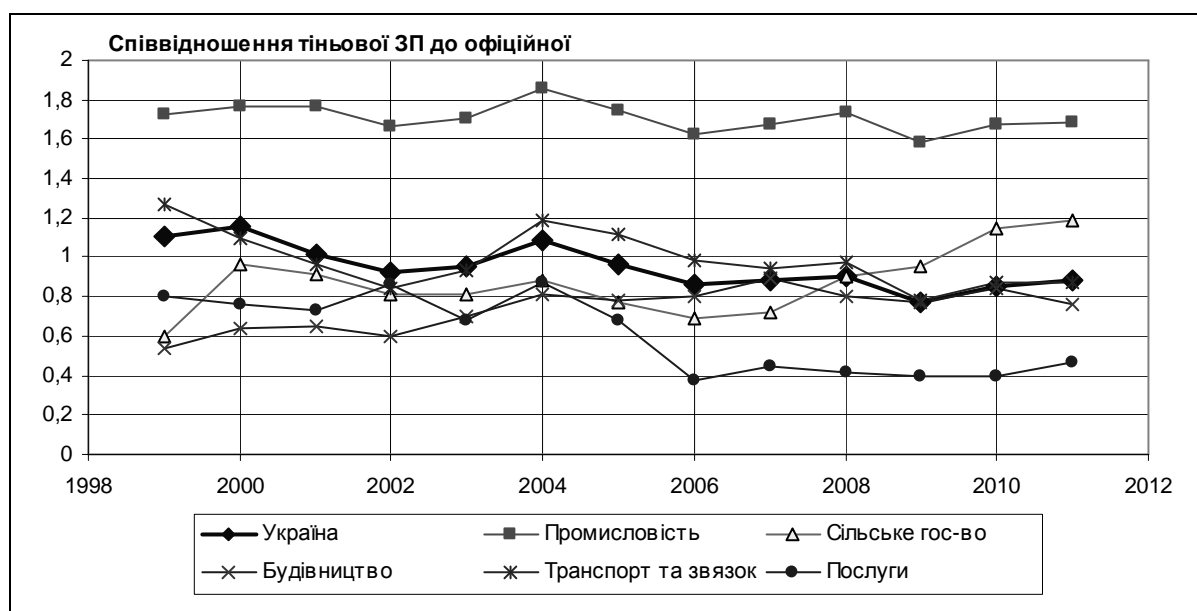

Рис. 2. Динаміка співвідношення тіньової та офіційної заробітної плати в Україні

Як видно з розрахунків, тренд співвідношення тіньової та офіційної оплати праці є спадним, що є позитивною тенденцією. Зменшення обсягів тіньової оплати праці у 2009 році пояснюється тим, що у короткостроковій перспективі при різкому падінні обсягів виробництва роботодавцю простіше знизити тіньову заробітну плату, а не офіційну, або частково скоротити чисельність нелегально працюючих, що насправді й відбувалось.

Розрахунки засвідчують, що в цілому по Україні, будівництві, транспорту та зв'язку обсяги офіційної номінальної заробітної плати незначно перевищують тіньову заробітну плату. Найкраща ситуація у сфері послуг: офіційна заробітна плата, починаючи з 2006 р. перевищує тіньову більш ніж у два рази; найгірша - в промисловості та сільському господарстві: відстає від тіньової в 1,69 та 1,18 разів. Абсолютні значення розмірів тіньової заробітної плати за 2010-2011 рр. наведені у табл.1.

Офіційна та тіньова заробітна плата в Україні у 2010-2011 рр.*

Країна, ВЕД	Україна	Промисловість	Сільське господарство	Будівництво	Транспорт та зв'язок	Послуги
Рік						
<i>Офіційна заробітна плата, грн</i>						
2010	2239,0	2580,0	1430,0	1754,0	2409,0	2100,0
2011(прогноз)	2670,0	3153,8	1832,5	2234,0	2726,0	2265,0
<i>Тіньова заробітна плата, грн</i>						
2010	1916,8	4314,0	1637,1	1472,9	2103,5	840,5
2011(прогноз)	2345,7	5323,4	2168,7	1706,6	2388,9	1054,7

* Розрахунки автора відповідно до моделі «Альфа»

Таким чином, офіційна номінальна заробітна плата внаслідок існування тіньової економіки занижена в цілому по Україні в 1,88; в промисловості – в 2,69; в сільському господарстві – в 2,18; в будівництві – в 1,76; транспорті та зв'язку – в 1,88; послугах – в 1,46 рази. У результаті цього втрачаємо наукові та трудові кадри і молодих фахівців, які не бажають працювати за злидарську заробітну плату та їдуть за кордон у пошуках гідної оцінки своєї кваліфікації.

Низький рівень оплати праці – результат чинної в Україні недосконалої податкової системи. Головною складовою податкових доходів, як це не парадоксально, є праця, а точніше – ФОП. У результаті всіх нарахувань і удержувань близько 75 % податкових надходжень прямо чи опосередковано пов'язано з ФОП. Але в той же час заробітна плата в Україні є однією з найнижчих у світі. В наявності незбагнений парадокс – самий пригноблений фактор виробництва – праця є основним наповнювачем доходної частини бюджету країни. Дана реальність є результатом «перекручених» пропорцій між первинними факторами виробництва (праця, капітал), наслідком чого є не виправдано високе податкове навантаження на доходи населення і бізнесу.

Використовуючи модель сукупної пропозиції [19], можна обчислити коефіцієнти завантаження капіталу для офіційної та тіньової економіки в цілому по Україні та за основними видами економічної діяльності (рис. 3).

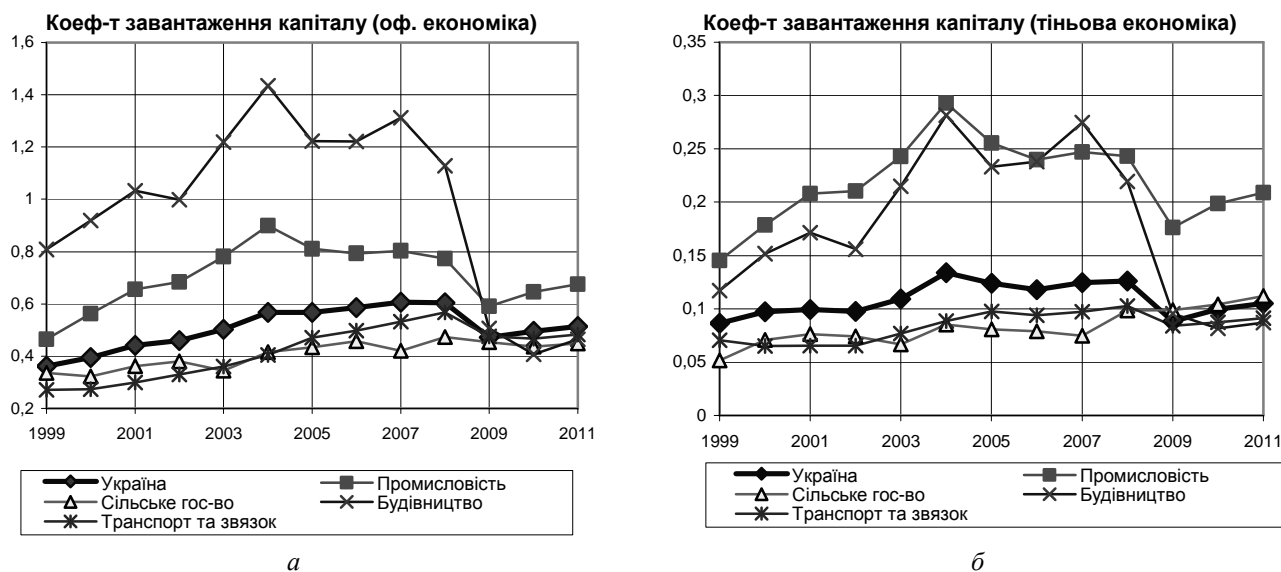

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта завантаження капіталу в офіційній (а) та тіньовій економіці (б)

Визначення коефіцієнтів завантаження капіталу дає підставу відвинути гіпотезу про взаємозв'язок завантаження капіталу в тіньовій економіці та рівня тіньової зайнятості. Використовуючи офіційні та прогнозні статистичні дані середньорічної кількості зайнятих та найманих працівників, можна визначити величину тіньової зайнятості пропорційно завантаженню капіталу (рис. 4).

Як свідчать розрахунки, тіньова зайнятість за обсягами в Україні за останні 10 років знаходилась у межах 4-5 млн осіб. На кінець 2011 р. рейтинг тіньової зайнятості серед основних видів економічної діяльності розподіляється наступним чином: послуги (1,44); промисловість (1,08); сільське господарство (0,74); транспорт та зв'язок (0,27); будівництво (0,19) млн осіб. У відсотках до загальної зайнятості на кінець 2011 р. рейтинг розподіляється наступним чином (рис. 8): промисловість (30,9); сільське господарство (24,9); транспорт та зв'язок (18,9); будівництво (18,7); послуги (12,7) %.

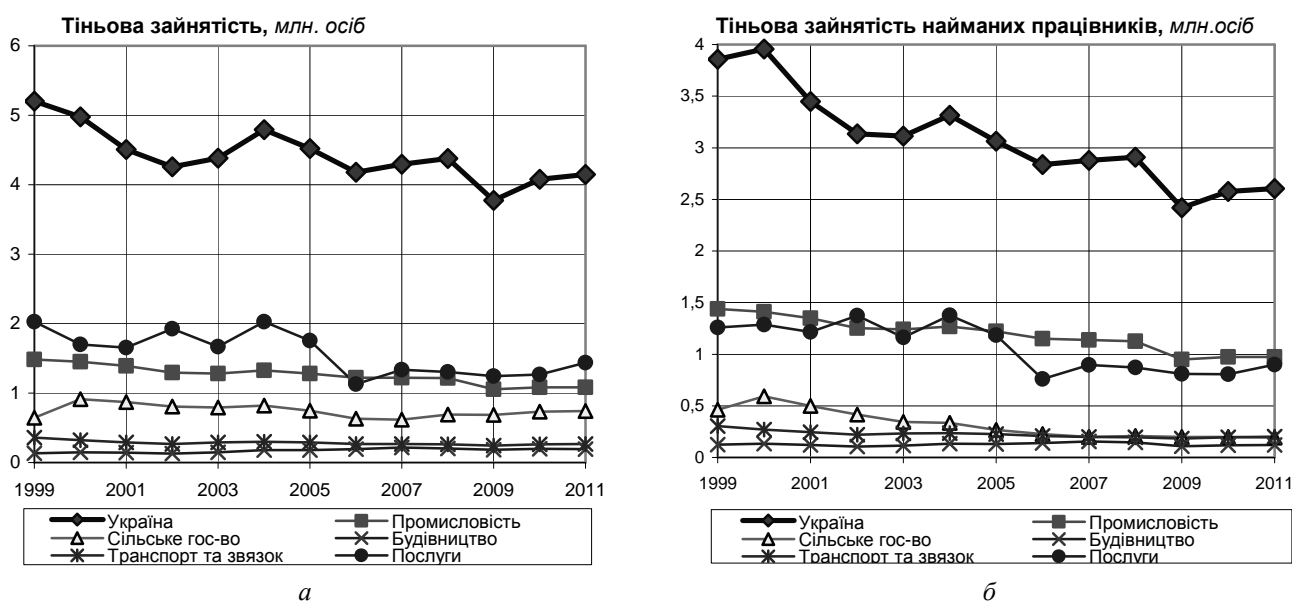

Рис. 4. Динаміка тіньової зайнятості всієї категорії зайнятих (а) та серед найманих працівників (б)

В цілому по Україні рівень тіньової зайнятості за прогнозними розрахунками складає 20,5 % від загальної зайнятості (табл. 2) або 4,14 млн осіб. Причому, тіньова зайнятість серед найманих працівників складає 2,6 млн осіб. Це можна пояснити тим, що значна кількість найманих працівників, будучи оформленою офіційно, частку офіційної заробітної плати отримує у мінімальному розмірі, а іншу, тіньову, отримує у «конвертах». Тіньова частина неформальної зайнятості (як різниця між загальною тіньовою зайнятістю та тіньовою зайнятістю найманих працівників) складає на кінець 2011 р. 1,54 млн осіб, або 7,6 % від загальної зайнятості.

Таблиця 2

Тіньова зайнятість в Україні*

у % до загальної зайнятості

Рік	Україна	Промисловість	Сільське Гос-во	Будівництво	Транспорт та зв'язок	Послуги
1999	23,87	31,27	15,39	14,52	26,12	19,24
2000	24,66	31,73	21,91	16,50	23,75	18,52
2001	22,56	31,71	21,03	16,59	21,90	17,90
2002	21,20	30,72	19,47	15,62	19,88	20,18
2003	21,73	31,06	19,34	17,62	21,31	17,12
2004	23,62	32,57	20,49	19,62	21,89	20,39
2005	21,87	31,50	18,63	19,08	20,75	17,11
2006	20,16	30,22	17,28	19,48	18,86	10,63
2007	20,55	30,76	17,79	20,93	18,30	12,18
2008	20,87	31,44	20,85	19,45	18,07	11,58
2009	18,68	29,77	21,77	18,85	17,65	11,18
2010	20,13	30,76	23,85	20,03	18,69	11,23
2011	20,49	30,91	24,98	18,73	18,88	12,71

* Розрахунки автора відповідно до моделі «Альфа»

Такий стан створює загрози для економічної безпеки суб'єктів економічного процесу, спонукає їх до стихійного встановлення власних правил здійснення господарських операцій, в яких регулююча та контролююча роль держави поступово замінюється неформальними угодами між самими учасниками. Враховуючи, що основним стимулом звернення до тіньових операцій є можливість отримання більш високого прибутку, ніж в легальній сфері, слід визнати, що сфера тіньової економіки здатна зберігати привабливість доти, поки не буде створено умов до настільки ж прибуткової діяльності в сфері легального підприємництва.

Отже, основними чинниками існування тіньової економіки можна вважати такі: економічний спад, недосконале податкове законодавство, надмірний податковий тиск на виробництво, що суперечить інтересам і можливостям переважного числа фізичних та юридичних осіб, які діють у межах законодавчого поля України; соціальні фактори – принизливо низька заробітна плата, диспропорції в доходах, корупція, кримінал, недовіра населення до міліції та судової системи, особливості національного менталітету (гранична схильність до утаювання доходів від державного контролю, на думку деяких експертів, складає в Україні 95%).

Існує думка, що держава може зібрати більше податків з багатих людей, завдяки чому вирішить нагальні завдання. У довгостроковій перспективі воно програє, оскільки бізнесмени і багаті люди не будуть мати стимулів для руху вперед. З іншого боку, існує величезна диференціація доходів населення. За даними [22] співвідношення між грошовими доходами 10 % найбільш забезпечених і 10 % найменш забезпечених груп населення перевищує 12 разів, тоді як у більшості високо розвинених країнах світу цей коефіцієнт значно менший, наприклад, у Німеччині доходи 10 % найбагатших (верхній дециль) перевищують доходи 10 % найбідніших (нижній дециль) у 6,9 рази, Білорусії – у 6,9, Канаді та Японії – у 3,7 рази, а в Швеції він є найнижчим і становить 2,7 разу [23]. Про нерівномірність розподілу доходів свідчать відомості, оприлюднені журналом «Фокус» [24] щодо рівня доходів українських мільярдерів, кількість яких збільшилась з 8 осіб у 2009 р. до 21 особи у 2011 р. Сукупний статок 200 найбільш багатих людей в Україні у 2011 р. перевищує 93,0 млрд. дол. США, що дорівнює майже двом зведеним бюджетам України у цьому році. Тому введення податку на розкіш (земельні ділянки, автомобілі, яхти та ін.) є виправданим.

При збереженні існуючого стану надмірної диференціації доходів населення посилюється соціальна та політична нестабільність суспільства у найближчій перспективі, що обумовлює боротьбу з бідністю через вирішення проблеми перерозподілу доходів та забезпечення соціальної справедливості. Тому перегляд розподілу доходів повинен бути здійснений виключно зміною існуючого податкового законодавства та чинного законодавства у сфері оплати праці.

Загальновідомі податки (ППП – 19,0 % - 16,0 % у новому податковому кодексі; ПДФО – 15,0-17,0 %; ПДВ – 20,0 %) є співставними з аналогічними податками з рештою країнами світу, але можуть змінюватись у меншій бік, що також може сприяти збільшенню доходів бюджету внаслідок можливої детінізації. Що стосується соціальних внесків, то, за даними Євростату, нарахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (у тому числі пенсійне страхування) в Україні перевищує аналогічній середній (за 20-ю країнами) показник 19,8 % майже у 2 рази та дорівнює від 36,76 до 49,7 % в залежності від класу професійного ризику. Враховуючи й відрахування від заробітної плати від 3,1-3,6 %, маємо сукупні нарахування та відрахування у розмірі 39,86-53,3 %.

Оскільки більшість працюючих очікують отримувати мінімальну пенсію після виходу на пенсію (на сьогодні питома вага осіб, які отримують мінімальну пенсію, або близьку до мінімальної, становить 65,0 %), немає зацікавленості працівника у сплати значних внесків для отримання мінімальної пенсії. Тому працівники погоджуються отримувати заробітну плату «у конвертах». Солідарна пенсійна система створює в суспільстві сприятливе середовище для утриманців і дискредитує продуктивну працю. Трудова пенсія, навіть для осіб з низькою заробітною платою, не може бути однаковою з соціальною допомогою по віку особі, яка не має підтвердження суспільно корисної діяльності у вигляді внесків до пенсійної системи. Тому пропонується запровадити тісний зв'язок між надходженнями в ПФУ особистих пенсійних надходжень та розміром пенсії, що буде сильним стимулом для найманого працівника отримувати заробітну плату не в «конвертах», а офіційно – зі всіма нарахуваннями та відрахуваннями соціальних внесків. Такий зв'язок може бути лінійним, або ступінчастим.

Підвищення мінімальних державних гарантій в оплаті праці є одним із заходів, які здійснюються в багатьох європейських країнах з метою легалізації заробітної плати введенням обов'язкового оформлення трудових відносин. Запровадження цих заходів свідчить про посилення ролі держави для виконання заробітною платою відтворювальних, стимулювальних, регулювальних та соціальних функцій. Прогнозується, що підвищення мінімальних рівнів заробітної плати та її щорічний перегляд є дуже важливим та сприятиме легалізації заробітної плати та підвищенню надходжень до бюджетів усіх рівнів. Втілення цих заходів безумовно є позитивним для найманих працівників й держави та може дати успіх в короткостроковому періоді, але може призвести до небажаних наслідків: вивільнення частки найманих працівників з боку роботодавців в середньо- та довгостроковому періодах.

Тому необхідно одночасно розробити та запровадити систему адекватних податкових пільг (зниження податків, внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, пільгове інвестування, пільгові кредити, звільнення від оподаткування частки прибутку підприємств, яка витрачається на інвестиції і т. ін.) підприємствам, які будуть сплачувати та підвищувати заробітну плату без звільнення працівників, і тим більшу, чим вона буде наблизатися до оптимального рівня оплати праці у випуску або ФОП у ВВП. В такому разі буде зберігатися баланс інтересів держави, найманого працівника та роботодавця.

Дуже важливим для детінізації економіки є дієвий контроль та застосування високих штрафів за недотримання чинного законодавства. Існуюча в Україні система штрафів є найнижчою в Європі. Розмір санкції за порушення законодавства про працю становить від 510-850 грн. Невиконання вимог інспектора щодо усунення порушень накладається штрафом від 850-1700 грн. Порівняно з країнами Східної Європи мінімальні штрафні санкції за не оформлення трудового договору становлять від 8,3 тис. грн. (Болгарія), до 100,0 тис. грн. (Чехія), а максимальні - до 2,0 млн грн. (Словаччина).

Єдина ставка ПДФО при високому рівні диференціації доходів населення створює масове переконавання в несправедливості існуючої системи розподілу і, тим самим, веде до дестимулювання трудової діяльності населення і підриву економічної ефективності розвитку. Саме тому прогресивне оподаткування особистих доходів громадян широко застосовується в переважній більшості країн світу (табл. 3) (за даними на початок 2009 р.) [25].

Ставки податку в різних країнах світу

Країна	Ставка податку, % (мін –маж)	Країна	Ставка податку, % (мін – маж)
Австралія.	0-47	Італія	10-43
Австрія	0-50	Канада	15-29
Бельгія	25-50	Китай	5-45
Бразилія	15-27	Нідерланды	0-52
Великобританія	0-40	Норвегія	28-51
Венгрія	18-36	Польща	19-40
В'єтнам	0-40	Португалія	0-42
Германія	0-45	США	15-39
Греція	0-40	Турція	15-35
Данія	28-59	Фінляндія	8-31
Ізраїль	10-47	Франція	7-48
Індія	10-30	Швеція	0-56
Ірландія	0-41	ЮАР	24-43
Іспанія	0-45	Японія	0-40

Необхідно відзначити, що під впливом економічної кризи максимальні ставки ПДФО у 2010 р. були підвищені в США до 42 %, в Англії – до 50 %, а в ряді розвинених країнах максимальний рівень оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням страхових внесків, місцевих та соціальних податків сягає 70 %. У результаті в США 80 % федерального бюджету забезпечується податками, що справляються з 20 % громадян з найвищими доходами. Показовим є приклад Китаю, в якому при чисельності населення, що на порядок перевищує чисельність населення Росії, успішно застосовується 9 ступінчаста прогресивна система ПДФО з мінімальною ставкою – 5 %, а максимальної – 45 %, що забезпечує стійке зростання економіки навіть в умовах глобальної економічної кризи.

Найуспішніший приклад прогресивного податку – це шведська модель, яка забезпечує право усіх громадян на соціальне забезпечення та отримання широкого спектру соціальних послуг, успіхи якої ставлять під сумнів всі доводи ліберальних теоретиків. У Російській Федерації за пропозицією депутата Володимира Уласа щодо прогресивного оподаткування у проекті змін до податкового кодексу РФ пропонується наступна шкала ПДФО, яка перерозподіляє податкове навантаження, звільняючи від ПДФО або зменшуючи його для найбільш потребуючої соціальної підтримки категорій громадян, і плавно підвищуючи ПДФО у міру зростання доходів (табл. 4).

Таблиця 4

Сумарний дохід та величина ПДФО (тис. руб./місяць)

Сумарний місячний дохід	8	20	60	150	500	1000
Оподатковуваний дохід	0	11,67	51,67	141,67	491,67	991,67
Величина сплачуваного ПДФО	0	1,25	8,25	35,75	183,25	408
Величина сплачуваного ПДФО у % від сумарного доходу	0	6,25	13,7	23,8	36,7	40,1

Що стосується високого рівня збирання ПДФО у розвинених країнах, то вона забезпечується системою 100,0 % комп'ютерного обліку доходів і розрахунку податків. Така ж ідея контролю за доходами та витратами громадян підтримується відомим економістом В. Лисіцьким. Для обґрунтування можливої шкали прогресивного оподаткування в Україні необхідно запровадити комп'ютерний облік доходів та витрат, у першу чергу, політиків та держслужбовців, а також інших працівників. Тобто потрібна система, яка зробить доходи та витрати всіх громадян прозорими. Така створена база даних доходів та витрат може слугувати підґрунтям для розрахунку шкали прогресивного оподаткування, можливих втрат або додаткових надходжень до бюджету.

Для ефективності реалізації законопроектів щодо детінізації економіки важливим є розроблення заходів щодо підвищення податкової моралі. Тому освіченість платників податків щодо прийнятої розтрата сплачених сум не повинно бути залишене без уваги. Слід заохочувати та інформувати платників податків о зразкових підприємствах, про ефективні, з точки зору платників податків, плановані та реалізовані проекти.

Потрібна боротьба з корупцією, злочинами та втратою бюджетних коштів з одночасним публічним розслідуванням та невідвратним покаранням, яке, на жаль, залишає бажати кращого; доведення до відома населення випадків великомасштабних зловживань та ухилень від оподаткування; реформування міліції та судової системи країни, до яких існує недовіра з боку населення.

За прогнозними розрахунками, якщо припустити дієвість заходів детінізації у сфері оплати праці, збільшення у 2012 році середньомісячної заробітної плати від прогнозної на 25,0 та 50,0 % може дати наступні результати (табл. 5):

Можливі наслідки детінізації ринку праці в Україні*

Показник	2012 (прогноз)	2012 (прогноз) ЗП x 1,25	2012 (прогноз) ЗП x 1,5
Номінальний ВВП, млрд грн	1533,1	1653,0	1793,0
Номінальна заробітна плата, грн./місяць	3200,0	4000,0	4800,0
Рівень тінізації економіки, % до офіц. ВВП	33,7	25,8	16,7
Додаткові нарахування на ФОП, млрд грн	-	40,2	86,6
Частка оплати праці у випуску	0,2057	0,2468	0,2945
Тіньова зайнятість, млн осіб	3,82	2,5564	1,8276
у % до загальної зайнятості	18,9	12,6	9,0
Тіньова заробітна плата, грн./місяць	2743,0	2191,0	1427,0
Співвідношення тіньової до офіційної ЗП	0,8572	0,5477	0,2973

* Розрахунки автора відповідно до моделі «Альфа».

Висновки. Цілком очевидно, що тіньова економічна діяльність значно знижує ефективність макроекономічного регулювання, погіршує інвестиційний клімат і, таким чином, знижує конкурентоздатність економіки країни. Виникає питання: чи можна взагалі оцінювати економіку України без урахування її тіньової складової? Не враховуючи цей феномен, фактично визнаємо, що не знаємо, як виглядає українська економіка в цілому і який фактичний рівень споживання українських громадян.

Отже, основною задачею сьогодення, є, вочевидь, розроблення і прийняття ефективних політико-економічних рішень, що дозволять забезпечити Україні гідне становище в світовому економічному просторі. Очевидно також, що неможливо належним чином оцінити загальний рівень економіки країни, величину її ВВП, розробити основи грошово-кредитної і бюджетно-податкової політики держави без визначення обсягів і динаміки тіньової економіки. Тіньова діяльність вирішальною мірою залежить від загального стану економіки країни, рівня життя її населення і вихідних від держави обмежень у вигляді законодавчо встановлених норм оподаткування відповідно до загальноєвропейських правил та стандартів.

Розрахунки обсягів та динаміки тіньового ВВП, тіньової оплати праці та тіньової зайнятості можуть бути використані для:

- 1) оцінювання загального рівня економічного зростання;
- 2) розроблення грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики держави;
- 3) відстеження обсягів, динаміки тіньової економіки та тіньової зайнятості з метою оцінення дієвості заходів щодо детінізації економіки;
- 4) визначення можливих втрат оподаткування при наявності тіньової економіки та оцінення можливого потенціалу розвитку.

Розрахунки засвідчують суттєві результати зменшення рівня тінізації економіки, збільшення обсягів номінального ВВП, додаткових надходжень до Пенсійного Фонду України, частки плати праці у випуску та одночасно зменшення тіньових заробітних плат та співвідношення тіньової та офіційної заробітної плати. Такі результати є викликом та стимулом для держави витримування курсу на детінізацію економіки, що може суттєво покращити рівень соціально-економічного розвитку, збільшити надходження до бюджетів усіх рівнів та ліквідувати дефіцит ПФУ.

Основними заходами детінізації економіки, а саме ринку праці, можуть бути наступні: зменшення податкового навантаження; перерозподіл доходів; зменшення диференціації доходів населення та забезпечення соціальної справедливості через зміни існуючого податкового законодавства та чинного законодавства у сфері оплати праці – введенням податків на розкіш, прогресивного оподаткування з одночасним контролем доходів та витрат; підвищення мінімальних державних гарантій в оплаті праці; запровадженням тісного зв'язку між надходженнями в ПФУ особистих пенсійних надходжень та розміром пенсії; запровадження системи адекватних податкових пільг підприємствам, які будуть сплачувати та підвищувати заробітну плату без звільнення працівників, і тим більшу, чим вона буде наблизатися до оптимального рівня оплати праці у випуску або ФОП у ВВП; застосування високих штрафів за недотримання чинного законодавства та розроблення заходів щодо підвищення податкової моралі.

Обмеження впливу чинників тінізації економіки не може базуватися лише на силових методах, які приносять тимчасовий ефект. Для досягнення позитивного результату щодо детінізації оплати праці можливо не втілення окремих перелічених пунктів, а тільки комплексним застосуванням запропонованих заходів. Необхідно уявляти, що досягнення результатів у боротьбі з тіньовою економікою можливо тільки у довгостроковому періоді.

Отже, оцінення тіньової складової економіки, тіньової зайнятості та тіньової оплати праці може бути основою розробки довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку держави, регіонів та основних видів економічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика / Мазур І.І. – Київський національний університет ім. Т.Шевченка. – К.: ВГЦ Київ. ун-т. – 2006 р. – 239 с. (Моногр.).
2. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / Попович В.М. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 546 с.
3. Корягина Т. Теневая экономика: что это такое? // Коммунист Грузии. – 1990. – №10. – С. 20–27.
4. Методологічні положення обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерегається [Електронний ресурс]. – Держкомстат України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки [Електронний ресурс]. – Міністерство економіки України, наказ № 123 від 18.02.2009. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
6. Ерке Ю. Пропозиції щодо детінізації економіки України / Ерке Ю., Бетлій О., Кірхнер Р., Джуччі Р // ІЕДПК, Німецька консультативна група [Електронний ресурс]. – Берлін/Київ, червень 2011 р. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2011/PP_04_2011_ukr.pdf
7. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / Варналій З.С., Гончарук А.Я., Жаліло Я.А. та ін. (З.С. Варналій ред.) – Національний ін-т стратегічний досліджень – К.: НІСД, 2006.
8. Бородюк В. Оцінка масштабів тіньової економіки та її вплив на динаміку макроекономічних показників / Бородюк В., Турчинов О., Приходьмо Т. // Економіка України. – 1996. – №11. – С. 19–23.
9. Фиглин Л. Теневая занятость [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.pmuc.ru/jornal/number5/figlin.htm>
10. Бородюк В.М. Тіньова економіка. Аналіт. звіт / Бородюк В.М., Турчинов О.В. // Міжнар. центр персп. дослідж. Проект «Country Economic Memorandum». – 1998.
11. Попов В.В. Методы измерения теневой экономики и их использование в постсоветской России [Электронный ресурс]: Журнал «Экономическая теория преступлений и наказаний». – № 4. – 2002. // «Теневая экономика в советском и постсоветском обществах». Режим доступа: <http://corruption.rsuh.ru/magazine/4-2/n4-08.html/>
12. Елисеєва І.І. Підхід к измерению теневой экономики в регионах / Елисеєва І.І., Бурова Н.І. // Научные труды РЕЦЕП. – 2001.
13. Аксель Мёерер-Функ. Нелегальная занятость и ее последствия для социальных систем и рынка труда Германии [Электронный ресурс]: Basis-INFO 25 – 2001. / Экономика. Режим доступа: vasilieva.narod.ru/ptpu/10_4_03.htm.
14. Теневая занятость в ФРГ: микроаналитическое исследование / Журнал «Экономическая теория преступлений и наказаний». – № 2 // «Неформальный сектор экономики за рубежом». – 2002. Составлено по Wolff K. Schwarzarbeit in der Bundesrepublik Deutschland. Eine mikroanalytische Untersuchung / Wolff K. Campus Verlag, Frankfurt a/M, N. – Y., 1991.
15. Объем теневой зарплаты в Украине оценили в 145,0 млрд грн [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://korrespondent.net/business/economics/1203422-obem-tenevoj-zarplaty-v-ukraine-ocenili-v-145-mlrd-griven>.
16. Кокіна В. Роботодавці отримують економічні стимули надавати саме легальні робочі місця / Кокіна В. – Урядовий кур'єр, 2 серпня 2011 р., № 139.
17. Харазішвілі Ю.М. Вимірювання тіньового ВВП за допомогою функцій сукупного попиту та сукупної пропозиції / Харазішвілі Ю.М. // Економіка України. – 2007. – №1. – С. 57–63.
18. Харазішвілі Ю.М. Методичний підхід до оцінювання тіньової зайнятості в Україні / Харазішвілі Ю.М., Дмитренко Н.М. // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 16–28.
19. Харазішвілі Ю.М. Класична модель функції сукупної пропозиції в контексті кейнсіанської теорії / Харазішвілі Ю.М. // Статистика України. – 2006. – №1. – С. 42–48.
20. Schneider F. Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries / Schneider Friedrich., Andreas Buehn // Economics. The Open-Access, Open-Assessment E-Journal 1 (2007-9) version 2, <http://www.econovics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9>.
21. Харазішвілі Ю.М. Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку економіки України / Юрій Михайлович Харазішвілі. – К. : ТОВ «ПоліграфКонсалтинг», 2007. – 324 с. – (Моногр.).
22. Курбанов К.Р. Диференціація розподілу доходів як фактор впливу на економічний розвиток країни / Курбанов К.Р., Пушкар О.І. – Дніпропетровський університет економіки та права ім. Альфреда Нобеля [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://duer.edu/res/files/2100/Kurbanov.doc>
23. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Економіка України. – 2008. – №2. – С. 79–84.
24. 200 самых богатых людей Украины 2011 года. Рейтинг Фокуса. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.focus.ua/charts/174865>.
25. Улас В. Законопроект о прогрессивном налогообложении в РФ / Улас В. - [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://ulas-vladimir.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=223&Itemid=140.